

DOI: 10.31866/2410-1311.43.2024.303031

УДК 008(477):167.1-047.23]:94(=161.2)

**ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
В КОНТЕКСТІ ЗДОБУТКІВ І ВТРАТ УКРАЇНЦІВ:
до віднайдення невідомого рукопису та виходу в світ
першого повного видання курсу лекцій Івана Огієнка
«Українська культура»**

Микола Тимошик

*Доктор філологічних наук, професор,
Київський національний університет
культури і мистецтва,*

Київ, Україна

e-mail: tymoshyk.m@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7011-3022

Для цитування:

Тимошик, М. (2024). Проблеми вивчення української культури в контексті здобутків і втрат українців: до віднайдення невідомого рукопису та виходу в світ першого повного видання курсу лекцій Івана Огієнка «Українська культура». *Питання культурології*, 43, 49–67. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.43.2024.303031>

Мета статті полягає в з'ясуванні обставин виникнення науково-просвітницького задуму та умов написання професором Іваном Огієнком доти не читаного в університетах російської імперії предмета. Йдеться про намір автора дослідити історію виявлення в США написаного в Україні рідкісного тексту, обґрунтувати особливості методології та змісту вивчення української культури у творі професора І. Огієнка та виокремити низку сильних сторін цього твору. *Результати дослідження* містять детальний аналіз праці Івана Огієнка «Українська культура», висвітлюючи її значення та вплив. Акцентується на кількох ключових моментах: 1. Автор ефективно виконав своє культурологічне завдання, зосередившись на специфічних аспектах української культури. 2. Робота демонструє чітку структуру, зосереджену навколо шести основних компонентів, що формують національну культуру. 3. Широка та різноманітна джерельна база, включаючи рідкісні рукописи та офіційні документи. 4. Підкреслюється системний підхід автора до викладу та аналізу причин, витоків і наслідків русифікації українців. 5. Текст характеризується читабельністю завдяки поєднанню наукового та публіцистичного стилів. Ці аргументи підкреслюють значення та вплив праці Івана Огієнка на українську культуру, що робить її цінним джерелом для дослідників і читачів. *Наукова новизна* дослідження полягає в розкритті раніше невідомих аспектів і значення твору професора Івана Огієнка для вивчення української культури. У *висновках* зазначається, що дослідження Івана Огієнка має велике значення в контексті вивчення української культури. Аргументи для цього твердження охоплюють найсильніше

антиімперське, антіросійське і антирадянське спрямування твору, ефективний спосіб виведення опонентів на чисту воду, доступний стиль викладу, системність та доведеність причин, витоків і наслідків русифікації українців. Ця праця залишається актуальною й сьогодні, оскільки відображає реалії новітньої російсько-української війни та боротьбу українців за свою державність, право бути українцями та мати свою правду і волю.

■ **Ключові слова:** українська культура; методологія вивчення дисципліни; Іван Огієнко; складники культури; русифікація України; культура матеріальна; культура духовна; культура суспільна

■ Вступ

На початку — про факт, який свого часу набув сенсації: в США автор цих рядків під час наукового стажування виявив опублікований ще 1917 року в Києві важливий твір культурологічної тематики, який досі вважався втраченим назавжди. В Україні ж слідів цього тексту об'єктивно не мали змоги віднайти навіть найретельніші дослідники.

Йдеться про оглядову академічну лекцію «Українська культура» професора Івана Огієнка. Окреме видання. Через сто літ після виходу в листопаді 1917-го з друкарні Української Центральної Ради! Було то в американському Бавнд-Бруці, де авторові цих рядків під час наукових дослідів у бібліотеці-архіві Духовного центру української діаспори примірник цього видання вручила представниця так званої старої української еміграції з домашньої колекції її родичів-переселенців.

Сутність несподіваної знахідки потребує осмислення принаймні у трьох аспектах.

1. Осібність, відмінність методологічного і змістового підходу автора до вивчення проблематики української культури та її викладу в навчальному курсі.

2. Обставини драматичного побутування рукопису, особливості змісту та понад столітня доля рукопису на шляху від часу створення.

3. Причини системного ігнорування дослідниками в Україні та діаспорі, включаючи новочасних, численних досліджень видатного вченого українознавця і державника Івана Огієнка, ім'я якого донедавна в Україні було всуціль захищене.

Йдеться в цілому не лише про непізнаний пласт проблематики українознавства у творчому доробку відомого автора, а про його осібність і виняткове значення в історії національного книговидавництва загалом. Огієнко означає цей пласт у підзаголовку до книги так: «*Коротка історія культурного життя українського народу: Курс лекцій, читаний в Українському Народнім Університеті*».

Викладався той курс упродовж осені 1917 – зими 1918 років у створеному за рішенням Української Центральної Ради новому навчальному закладі столиці — Українському народному університеті. Продовжувався від весни 1918 до літа 1920-го — в Кам'янець-Подільському державному українському університеті. Отож, понад сто літ тому. Проте проблематика цього курсу не втратила своєї актуальності й дотепер...

Виділяю десять неспростовних аспектів цієї актуальності. Вперше вони озвучені в передмові до першого повного видання цієї книги в Україні, що по-

бачила світ заходами Фондації імені митрополита Іларіона (Огієнка) наприкінці 2023 року:

«1. Перша в національному інформаційному полі узагальнююча праця за тематикою української культури. (Доти ніхто з українських учених чи письменників не брався за подібний проєкт).

2. Найбільш знана й вилучена у цій темі сучасним загалом. (За кордоном виходила друком двічі — у Лейпцигу і Вінніпезі; в Україні — чотири рази).

3. Найсильніша антисоїська, антиімперська і антирадянська лектура, ідейне спрямування якої суголосне з нинішньою російсько-українською війною. (Це головна причина багатолітнього “засудження” владою її автора).

4. Найчастіше заборонювана комуно-більшовицьким режимом. (Ця праця і її автор зазначаються фактично в усіх стабільно оновлюваних списках закріплених наказів колишнього радянського цензурного управління).

5. Найтиражніша і найпопулярніша з усіх численних праць автора, виданих в Україні й за кордоном. (Стабільно — на першому місці з понад тисячі праць їх творця).

6. Не має рівних за кількістю зібраних документальних фактів і цитат із малодоступних на тепер джерел. (Таке потребувало від автора років копіткої праці у важкодоступних архівах і бібліотеках).

7. Стабільно ігнорована авторами пізніших книг про українську культуру. (Посилання на цього автора чи саму цю книгу, як і бодай короткі витинки-прикладки з неї, годі шукати у виданнях, що виходили у світ у діаспорі і в Україні упродовж 20–90-х років ХХ ст.).

8. Ніколи досі не виходила у світ в повному обсязі. (Здійснене 1917 р. видання оглядового вступу до теми повністю знищене більшовиками, і лише за сто років його єдиний примірник віднайшовся в... Америці).

9. Автор за життя так і не потримав у руках жодного примірника першовидання свого дітища. (Він і до самої смерті не довідався, чи воно побачило світ).

10. Рішення про надрукування оглядового вступу масовим накладом приймала перша особа в державі — Симон Петлюра. (Бувши враженим від прослуханого тексту лекції, тодішній очільник УНР написав своєму помічникові Чернявському записку такого змісту: “Прошу одібрати в автора текст і терміново видати мільйонним накладом для Української армії”») (Тимошик, 2023, с. 7–8).

■ Аналіз попередніх досліджень

В короткому огляді наукових і науково-популярних праць із проблематики української культури окремо виділяю два ареали створення та появи таких присутніх тестів у світ упродовж останніх сто літ, особливо в час та після національно-визвольних змагань українського народу:

- на українських теренах,
- у західній українській діаспорі.

Варто відразу наголосити, що список цей є надто короткий.

Попри те, що курс лекцій І. Огієнка був виданий у друкарні Є. Череповського 1918 року, на радянських теренах ця книга була забороненою для доступу пере-

сичного читача. Дозвіл мали лише окремі, лояльні владі, дослідники із високими науковими регаліями — власне для критики твору. Упродовж наступних майже 20 років ця книга була єдиною альтернативою того макулатурного мотлоху, що значними накладками продукувався в радянській Україні (Огієнко, 1918).

Втім, іншою була картина з українознавчими студіями на західноукраїнських землях та в європейській і американській діаспорах.

У 20–30-х роках на Галичині вільно діяли Наукове товариство імені Шевченка, народні школи та гімназії з українською мовою навчання. І саме там 1937 року з маркою видавництва Івана Тиктора виходить у світ колективна комплексна праця *«Історія української культури»* за редакцією професора Івана Крип'якевича. Пізніше це видання перевидавалося в Україні двічі: репринтним способом заходами видавництва «Обереги» — з короткою післямовою Ф. Погребенника (Крип'якевич, 1993), як навчальний посібник, але без будь-якого наукового супроводу, — у видавництві «Либідь» (Крип'якевич, 1994).

Відомий львівський видавець Іван Тиктор з перенесенням свого видавничого концерну в Канаду виступив на початку 60-х років з ініціативою видати цю книгу в поліпшеному поліграфічному оформленні для українців Америки. Це видання планувалося у двох томах як подарункове. Однак на канадській землі світ побачив лиш перший, широко ілюстрований, том (Вінніпег, 1964 рік). На його початку вміщено невеликий розділ, якого не було у львівському виданні, — «Мітологія української землі» (автор — Б. Кравців) та два великі розділи: «Побут» (І. Крип'якевича) і «Письменство» (В. Радзиковича) (Кравців та ін., 1964).

В анонсованому другому томі мали бути розділи: письменство, мистецтво, театр, музика. Втім, цьому томові не судилося вийти у світ.

Ще один гурт ентузіастів-українознавців сформувався на початок 30-х років XIX ст. у Чехословаччині. Завдяки фінансовій підтримці тамтешнього уряду у Празі і Подебрадах відкриваються вищі навчальні заклади для українців-емігрантів — Український вільний університет (УВУ), перенесений по Другій світовій війні до Мюнхена, та Український технічно-господарський інститут (УТГІ). На базі останнього під керівництвом професора Дмитра Антоновича (1988) авторський колектив розробляє для курсів українознавства низку лекцій під спільним заголовком «Українська культура». Уперше ця колективна праця побачила світ циклестильовим способом у Подебрадах 1940 року. УТГІ, як власник тексту, перевидав цю книгу зі своїми вихідними даними ще двічі: 1947 року в Регенсбурзі та 1988-го — у Мюнхені.

Хоча в цих трьох виданнях на титульній сторінці зазначається один автор — професор Антонович, у змісті видання вказані інші члени авторського колективу та зазначені розділи, які вони писали: окрім Антоновича, це Степан Сірополко, Дмитро Чижевський, Володимир Січинський, Василь Біднов, Олександр Лотоцький, Симон Наріжний, Андрій Яковлів. Черга до перевидання цієї праці в незалежній Україні дійшла в 1993 році. З передмовою тодішнього міністра культури України Івана Дзюби її перевидало видавництво «Либідь» у популярній на той час серії «Пам'ятки історичної думки України» (Ульяновська, 1993).

Наприкінці 40-х років за створення підручника «Історія української культури» взявся довголітній ректор Українського вільного університету в Мюнхені профе-

сор Іван Мірчук. Підручник видавався циклестильовим способом двічі — у 1949 і 1952-му роках.

З метою збереження цього рідкісного видання для історії адміністрація УВУ на початку 90-х років прийняла рішення перевидати кращі свої українознавчі студії в серії «Підручники». Так, 1994 року об'єднані в одному випуску томи 14 і 15 містили підручники «Українська література» (Петров та ін., 1994) та «Історія Української літератури» Івана Мірчука (1994).

У середині 50-х років ще одна праця з історії нашої культури з'являється в Нью-Йорку. Йдеться про твір Євгена Маланюка (1954) «Нарис з історії нашої культури». Він теж перевиданий в Україні заходами видавництва «Обереги» 1992 р.

І насамкінець остання в цьому головному списку книга — фундаментальна праця Мирослава Семчишина (1985) «Тисяча років української культури», що вийшла у світ під егідою НТШ у Нью-Йорку 1985 року. Книга перевидана в Києві 1993 року.

До цього короткого переліку принципово не додаю всуціль сфальшовані тексти з маркою радянських видавництв, зосібно з академічними виданнями, які базувалися на ідеологічних догмах марксистсько-ленінської теорії. У таких книгах явище української культури розглядалася лише з класових, пролетарських позицій: мовляв, культура українців могла бути лише за формою національною, але за змістом — тільки соціалістична.

Влучну оцінку радянським виданням за темою культури дав академік Іван Дзюба (1993), відповідаючи на запитання про причини відсутності повної і правдивої, написаної з україноцентричних позицій, історії національної культури у працях дослідників підрадянської України: «Певно, справа не в їхній неспроможності, а в тій національній і культурній політиці, жертвою якої була Україна, в духовній атмосфері, яку ця політика створювала. Режим не був зацікавлений у культурному самопізнанні й самоусвідомленні українського народу, а атмосфера несвободи, поліцейного нагляду за наукою, маніакального вишукування і викорінення “націоналізму” робила неможливим адекватне осмислення національного буття і його вищого продукту — національної культури» (с. 13).

Змістовою особливістю оглянутих вище праць є спроба, більшою чи меншою мірою, охопити головні складові культури українців — матеріальну, духовну і суспільну. В одних працях акцент робиться на хронологічному принципі вибудовування сюжетів (дослідження за редакцією І. Крип'якевича), в інших — на проблемно-тематичному (курс лекцій за редакцією Д. Антоновича), ще в інших — фрагментарні спостереження культурологічного поступу українців різними історичними епохами у прагненні пізнати самих себе в контексті слідів геополітичних смуг, які віддавна оберезали Україну (нариси Є. Маланюка).

■ Мета статті

1. З'ясувати обставини виникнення науково-просвітницького задуму та умови написання професором Іваном Огієнком доти не читаного в університетах російської імперії предмета.

2. Дослідити історію побутування та виявлення в США написаного в Україні рідкісного тексту.

3. Обґрунтувати особну специфіку курсу «Української культури» Івана Огієнка та роз'ючу відмінність методології викладу цим автором матеріалу від інших присутніх видань за цією темою.

4. Виокремити низку сильних сторін цього твору, які мав би взяти собі за орієнтир і наслідування кожен із молодих дослідників, хто береться за маловивчену, але суспільно значущу тему.

5. Довести виняткове місце праці вченого в ієрархії пріоритетів українського читача.

Результати дослідження

Історія тексту, передумови задуму та спонуки писати книгу

Проминуло понад 105 літ, як ця книжечка обсягом 36 сторінок була віддрукована.

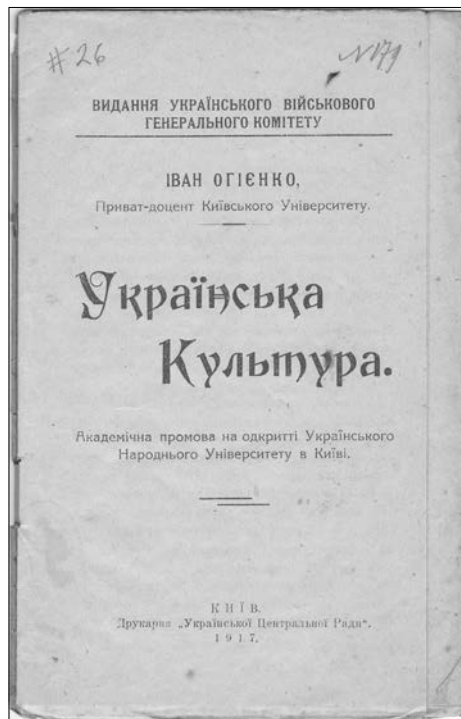

Рис. 1. Обкладинка видання
знищеного в СРСР твору І. Огієнка
(1917), віднайдена автором статті
2017 року в США
(Фото автора)

Але досі ніхто ні із сучасних дослідників, ні з читачів її не бачив. Не бачив і не тримав у руках її й творець тексту, про що він засвідчив пізніше у своїх начерках до мемуарів «Мое життя» (Огієнко, 2005, с. 87).

І в час навчання в Київському університеті св. Володимира, особливо в початковий період праці там на посадах викладача і доцента, проявилася відмітна риса характеру Івана Огієнка: не вміти приховувати свого загостреного відчуття національної гідності й несправедливості, не мовчати на прилюдні випадки приниження мови свого роду й народу, правду не лише казати прямо в очі опоненту за будь-яких обставин, а й будь-що відстоювати її. За це не раз уже був жорстоко битим сумними реаліями життя.

От і цього разу 35-річний доцент не міг промовчати, спостерігаючи за абсурдною поведінкою колег-викладачів: на руїнах прогнилого царату після лютневих подій 1917 року продовжував свою русифікаторську політику від початку заснування в 1834 році університет. Його професорсько-викладацький склад і далі дружно і одно згідно тупо відстоював ідею «верності царю і отечеству». Тут були обурені діями так званих українських сепаратистів. Втім, на загал показували, що ніби нічого не сталося, а пробуджених від летаргічного сну українців пострілом із петербурзької «Аврори» скоро, мовляв, приведуть до тям царські війська. Всі чекали офіційної заяви ректора та вченої ради.

Реальна картинка реакції професури червоноколонного університету в Києві на початок розвалу російської імперії (йдеться про лютневі події в Петербурзі 1917 року) постає зі щоденникових записів самого Огієнка (1935) — свідка тих подій: «Ректор Спекторський грозить закликати до університету військову силу. Проф. Т. Флорінський у професорській залі трагічним голосом розповідає про деталі зневаги над царем і царицею. Вся професура загадково мовчить. В університеті кипить, як у котлі» (с. 451).

За кілька днів Огієнко приймає для себе доленосне рішення: починає проводити свої лекції, практичні та спілкуватися зі студентами і колегами винятково українською мовою. До того ж у рамках зазначеного в розкладі не цікавого ні йому, ні студентам лекційного курсу «Історія східнослов'янського наголосу», пропонує своїм симпатикам першу лекцію... з історії української мови і культури.

Так, молодий викладач порушив усталений в університеті порядок. Без дозволу керівника катедри, ба більше — вченої ради вишу — викладач не мав, та й нині не має, права змінювати затверджені колегіально назву, зміст, структуру того чи того навчального курсу.

Але в тій насправду форс-мажорній ситуації така «витівка» Огієнка пояснюється давнім і несправедливим ігноруванням владою потреб значної частини студентів — вихідців із переважно заселених українцями «південно-західного краю імперії» — чути в аудиторіях головного університету краю мову свого народу. Колись таке мало статися. І хтось же мав відважитися на такий крок першим.

Нечувана доти ініціатива молодого викладача мала для нього самого прикрі наслідки: Івана Огієнка виключають з університету. Також і професора О. Шаровельського, який виявився єдиним, хто підтримав вчинок молодого колеги.

У постанові ректора М. Цитовича зазначено причину такого рішення: «... за самочинний перехід на викладання лекцій з російської мови на українське наріччя» (Протест Совета университета Св. Владимира, 1917, с. 7).

Цікаво, що ця смілива спроба єдиного викладача, Івана Огієнка, у такий спосіб сприяти українізації університету Св. Володимира призвела пізніше до рішення нової української влади заснувати в Києві *Український народний університет*.

Саме в цьому новому закладі вищої освіти, який діяв у червоному корпусі паралельно з російськомовним університетом св. Володимира, Іван Огієнко стає професором щойно створеної кафедри української мови і водночас секретарем історико-філологічного факультету.

Саме Огієнкові ректорат нового українського вишу довіряє викладати цілковито новий для тодішньої університетської освіти лекційний курс «Українська культура». Детальніше про це: (Тимошик, 2000, с. 52–58).

Змістова специфіка першого навчального курсу про українську культуру

Отож, ішлося про те, що в урочистий день відкриття університету щойно іменованій у професори молодий викладач мав озвучити тези зініційованого ним особисто цілковито нового для вищої освіти курсу «Українська культура».

Перед Огієнком враз постали питання, на які слід було швидко й обґрунтовано готувати відповіді. З-поміж найгостріших — такі:

Чому саме така назва курсу?

Чим пояснити його гостру потребу на той історичний момент?

Які головні змістові домінанти мають стати основою?

Молодий учений з університетським дипломом чітко уявляв перед собою всі труднощі для вироблення академічної структури і змісту нового навчального курсу. Адже поняття *культура* — досить обширне, бо охоплює все те, що людина створила своїм розумом і власною творчою працею. Отож, слід говорити про культуру принаймні в трьох її іпостасях — матеріальну, духовну і суспільну. І за кожною із цих своєрідних складових необхідно було послідовно вибудовувати чітку ієрархію кількості лекцій, проблем, тем, запитань, завдань, підбирати до них джерельну базу та приклади.

За інших суспільно-політичних обставин, певне, розробник курсу взяв би за основу саме цю схему. Однак той тривожний і обнадійливий час настійно вимагав враховувати злобу дня та вимушено відійти від академічності. Ця злоба дня полягала в наступному.

Подібні раптовому літньому громові із супроводом тривожних блискавиць події, що прокотилися теренами російської імперії після революції 1905 року і ганебного програшу нею в Першій світовій війні, засвідчили посилення незворотних тенденцій до розвалу цієї імперії. Повсюди, а особливо на національних її околицях, проти вже прогнилого російського самодержавного режиму наростали протестні настрої. І то була не просто ненависть простого люду до самодержавія і самодержців. Ті протести все більше набирали національного характеру, торкалися майбутнього суспільно-політичного устрою передусім національних автономій.

Для українців наставав слушний час, щоб розбити кайдани зі скринь національної пам'яті, оживити народові Шевченкові зболені слова про те, чому українці стали поганими правнуками славних предків, за що вони караються і мучаться, хто розрив їхні могили, переписав історію, присвоїв славі набутки прашурів, що сталося з їхньою національною правдою?

З'являлася нагода поставити прилюдно і відповісти просто, доступно, але й переконливо на низку питань, які буквально висіли в повітрі:

- хто ми, українці — окремих народ чи такий собі молодший і менш розумний брат великоросів?
- чим ми від них відрізняємося?
- чи мова наша є самостійною?
- чи маємо право ми на свою школу, університет рідною мовою?
- чи можемо до Бога звертатися своєю мовою?
- хто, чому й за що нас століттями принижував і визискував?
- чи здатні ми, українці, творити вільне життя своїми руками або ж, кажучи Шевченковими словами, мати у своїй хаті «свою правду і волю»?

Робити це було і важко, і ризиково: столиця України за не одне століття безальтернативного панування там імперських опричників була майже повністю зрусіфікованою. Тут, як відомо, мешкало кілька інтелігентних родин (Старицькі, Косачі, Лисенки, Чикаленки), де українська мова була стало домашньою.

Від часів зруйнування царицею Катериною II Запорозької Січі на ці та подібні питання, які окремі сміливці з числа української інтелігенції за різних нагод озвучували на своїх напівтаємних зібраннях чи в деклараціях, офіційна влада, а за нею уся могутня мережа шовіністично налаштованої російської преси категорично заявляла відомою валуєвською фразою, що ні окремого народу українського, ні його мови чи віри «не било, нет і бить не может».

Ось саме отой Гордіїв вузол, яким ідеологи російської імперії, здавалося б, на віки вічні прив'язали до росіян вільнолюбних українців і упродовж століть затято переконували, що ми з ними — один народ, з однією спільною історією, культурою, мовою, і слід було рішуче розрубати.

У контексті саме цієї проблеми обриси оглядової лекції, як і структури всього майбутнього курсу «Українська культура», поставали перед молодим ученим усе зриміше й конкретніше.

Так, про українську культуру. Але не в широкому, а у вузькому значенні.

Так, про головні чинники творення нації — історію, віру, мову, літературу, мистецтво. Але обов'язково в антитезах із російськими наративами: про схему «єдності», «історичної спільності», «нерозривності уз», «тягlostі доль» у цих же поняттях історії, віри, мови, літератури, мистецтва.

Так, із цитатами з поважних джерел. Але здебільше їхніми ж словами, з концентрацією уваги на головних чинниках, що творять з народу націю, а з нації — державу. І цими чинниками є власні, правдиві, глибоко усвідомлені цілим народом поняття. А виклад цієї проблематики слід подавати обов'язково у порівняннях, антитезах і, що найголовніше, переконливих прикладах, із проєкцією на заскоруючі ідеологеми самих росіян.

Уряд Центральної Ради запланував урочисту церемонію відкриття Українського народного університету в головному корпусі університету Св. Володимира на 5 жовтня 1917 року. Й оглядова лекція професора Огієнка мала розпочатися відразу після завершення офіційної частини.

Лекція наперед оголошувалася публічною. Тому на день відкриття університету вщерть заповненою була не лише головна університетська актовна зала, а й бічна територія університету, що виходила на ботанічний сад. Туди завбачливо були виведені гучномовці.

За переказами, зібралася кілька тисяч. Студенти та викладачі двох університетів, небайдужа молодь «з вулиці», статечні кияни. Прийшов навіть Генеральний секретар військових справ УНР Симон Петлюра.

Лекція справила на слухачів несподівано сильне враження. Присутній на лекції Симон Петлюра доручає своєму помічникові взяти текст лекції та видати її окремою книжечкою для Української армії.

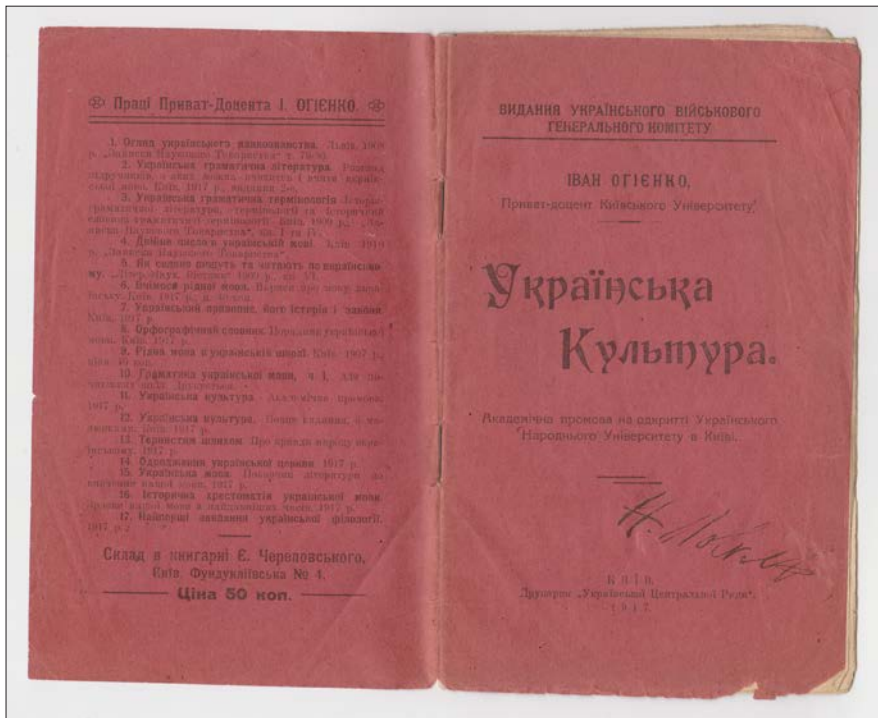

Рис. 2. Обкладинка видання, надрукованого за наказом С. Петлюри (Огієнко, 1918) (Фото автора)

Саме цієї книжечки не тримав у руках Іван Огієнко. Але дочекався іншої, з такою ж назвою — «Українська культура». То був його курс лекцій, який уречевила в окремому ілюстрованому книжковому виданні книгарня і друкарня Є. Череповського в Києві наступного, 1918 року.

Про недоброзичливців і прихильників у науковому середовищі

Істиною є те, що цінність будь-якого видання, яке призначається для навчальних цілей, — у його достовірності, повноті, вичерпності та всебічності розглядуваної проблематики. Це необхідні складові якості будь-якої лектури. І їх легко підтвердити та перевірити, якщо автори подають до таких своїх праць списки використаної та рекомендованої для самостійного засвоєння читачами літератури. Віддавна це є необхідним елементом оприявлення будь-якої літератури, особливо навчальної і наукової.

Втім, із цим в оглянутих вище виданнях, на жаль, не все гаразд. Скажімо, у майже 700-сторінковій «Історії української культури» за редакцією І. Крип'якевича видавництва «Либідь» (і двічі в Тикторовому виданні), жодних посилань на використану літературу, як і списків рекомендованої за окремими розділами чи наприкінці видання, не подано. Неможливо з'ясувати також, якою літературою користувався І. Мірчук під час створення підручника «Історія української культури» (видання УВУ у Мюнхені). Тут також на жодній із майже 400 сторінок її годі шукати.

Звісно, що наукова цінність таких видань помітно нівелюється.

Інша річ — кілька разів перевидані лекції з української культури за редакцією Д. Антоновича. Тут наприкінці кожного розділу відповідна українознавча література подається за алфавітним принципом. Зазначає джерела пошуку інформації для написання своїх нарисів і Є. Маланюк.

Втім, у цих двох виданнях привертає до себе увагу така прикра деталь: **у рясних списках літератури годі шукати посилання на засадничу з цієї проблематики і першу за часом випуску працю І. Огієнка «Українська культура».**

Немає посилань на фундаментальні праці І. Огієнка не лише з культури, а й з друкарства і в «Енциклопедії українознавства», що готувалася до друку в Парижі, а виходила у світ упродовж 40-50 років у Мюнхені.

Причина є банальною й до наукового контексту немає стосунку. Йдеться про один із яскравих прикладів задоволеної, але такої живучої й дотепер хвороби української інтелігенції. Вона породжена амбіціями, гординою та хронічною роз'єднаністю знакових її діячів через другорядні причини на шкоду головній цілі національно-визвольної боротьби.

Автори, яких вибрав на еміграції Д. Антонович для написання курсу лекцій «Українська культура», — недавні соратники І. Огієнка. Як колишній міністр освіти і віровизнань та ректор Кам'янець-Подільського університету, Огієнко брав на роботу до очолюваного ним університету В. Біднова, а пізніше, в час заснування у Варшаві свого журналу «Українська культура», запросив Д. Антоновича, В. Січинського, Є. Маланюка, І. Крип'якевича, О. Лотоцького до складу редколегії, бажаючи разом «творити вперто» українську культуру.

Однак дороги недавніх соратників розійшлися у вересні 1922 року, коли Огієнко вимушено відмовився виконувати обов'язки міністра ісповідань в екзильному уряді УНР у Тарнові. Він не вирушає з урядом УНР на Захід, а прямує з родиною до Львова, з наміром повернутися до Києва.

Яка причина такого рішення?

Однозначно це була незгода міністра Огієнка з рішенням уряду УНР про передачу Галичини Польщі. У мемуарах під назвою «Рятування України» він згадує про приїзд до Кам'янця-Подільського 14 квітня 1919 року голови Української дипломатичної місії у Варшаві А. Лівіцького. Йшлося про підписання всіма міністрами УНР акту про здачу Галичини. Більшість міністрів підтримала угоду. «Але підпису Головноуповноваженого міністра І. Огієнка під польсько-українською угодою нема. Він рішуче зрікся цей акт підписати (головно не погоджувався з границями)», — стверджує в мемуарах сам Огієнко (2005).

Такий крок потім дорого обійдеться Огієнкові у майбутньому. Майже всі організації та установи, що будуть пізніше засновані екзильним урядом УНР у Польщі, не просто неприхильно ставитимуться до українізаційної праці Огієнка в Польщі, а й часом стоятимуть на перешкоді їй. Ось конкретний приклад.

На кошти польського уряду майже десять років (з 1930 до початку Другої світової війни) утримувався Український науковий інститут у Варшаві. Ним урядували колишні соратники І. Огієнка О. Лотоцький та С. Смаль-Стоцький. З маркою цієї інституції вийшло друком десятки томів праць українських авторів. Але жодного твору професора І. Огієнка на ці кошти не було видано, попри те, що саме на варшавський період життя й діяльності професора Огієнка припадає чи не найрезультативніший і найбільший його науковий «ужинок». Більше того, будучи безробітним після звільнення 1932 року від викладання у Варшавському університеті, Огієнко безрезультатно звертався до своїх колишніх соратників з проханням допомогти влаштуватися на будь-яку роботу та допомогти порятувати його щомісячники «Рідна Мова» і «Наша Культура», що ледь виживали.

Втім, реальність була такою, що місця професорові Огієнкові в українських наукових інституціях Варшави не знайшлося. І це за умов, що саме 1932 року у Варшаві за підтримки польського уряду була утворена «Комісія перекладу Св. Письма та книг богословських», яку очолював той самий О. Лотоцький. А Огієнко вже мав добрий наробок і в цій царині. Та він, зрозуміло, залишався непоміченим.

«Не помітили» Огієнка його колишні колеги й тоді, коли формували на початку 30-х років авторський колектив у Подебрадах для написання курсу лекцій з історії української культури... І це за умов, що в активі цього автора була не лише перевидана в Лейпцигу «Українська культура», а й фундаментальна «Історія українського друкарства», що побачила світ у Львові за фінансової підтримки НТШ 1925 року.

Приємним винятком тут може слугувати чин чесного, не поміченого в біля-наукових розбірках земляків на еміграції, дослідника-українознавця Мирослава Семчишина. Колишній магістр слов'янської філології Львівського університету, він пройшов непростими дорогами емігранта-утікача з «радянського раю» поза розсвареними і розділеними політичними таборами елітами, відточуючи своє перо як українського журналіста і вченого у Відні і Лондоні, Мюнхені і Чикаго. Своє фундаментальне дослідження «Тисяча років української культури» він написав і видав на замовлення НТШ у США. І саме в цій книзі знаходимо про «Українську культуру» Івана Огієнка те захопливе і високооцінне слово, на яке цей твір давно заслуговував, але яке наші дослідники з різних причин прагнули

не помічати. У короткому огляді видань про історію української культури Мирослав Семчишин віддав, нарешті, за всіх попередніх колег належне цій неповторній праці. Наведу промовисту витинку з цього огляду:

«Ця Огієнкова праця... започатковує справжню історіографію української культури, бо в цьому творі вперше поставлено на розгляд основні питання найбільш прикметних рис нашої культури, її розвитку та перешкод і переслідувань, яких вона зазнала у різних періодах нашої історії... Зваживши часи, коли ця праця вперше появилась, коли у відновленій Українській державі приходилось переважувати зрусифіковані кола української інтелігенції, треба признати, що своє завдання саме в культурному аспекті автор виконав блискуче» (Семчишин, 1985).

Те, що слугує за взірець наукового сумління

За уважного студювання «Української культури» Івана Огієнка і повторно-го перегляду окремих фрагментів виокремлюється ціла низка сильних сторін цього твору, які мав би взяти собі за орієнтир і наслідування кожен із молодих дослідників, хто береться за маловивчену, але суспільно значущу тему.

Виділю ті, які з погляду наукового сумління і громадянського обов'язку автора зімпонували мені найбільше.

По-перше, чітко окреслений, звужений для ефектного втілення задуму, предмет дослідження та підпорядкована детальному його розкриттю структура викладу матеріалу.

Ця звуженість сфокусована довкола шести головних, формуючих націю, центрів національної культури: осібність історії, віри, мови, освіти, друкарства, мистецтва. Виклад матеріалу у книзі поділений на три головні розділи: а) огляд цих центрів від давніх віків до XIX століття; б) аргументація відмінностей від культури російської та впливу на неї; в) аналіз причин знекровлення української культури та витоків, напрямків і наслідків русифікації всіх сфер українського життя. Під таким кутом зору від часів «справи Мазепи і мазепинства» проблематику української культури доти не відважувався вивчати жоден дослідник.

По-друге, вражаючи за обсягом і шириною проблематики джерельна база.

Автор не пішов легким шляхом переказування вже відомого, того, що вже давно на поверхні. Він свідомо заглибився в аннали малодоступних рукописних фондів, рідкісних приватних і державних книжкових колекцій, збірників урядових документів. Це передусім давні українські літописи, які не можна й нині читати на віру, не з'ясувавши шлейф переписувань, виправлень, підробок за час їхнього тривалого в часі і просторі побутування. Це корпуси повного зібрання законів імперії, підшивки перших періодичних видань; продукція цензурних управлінь різних віків, починаючи від Петра I, який її запровадив; епістолярії та фундаментальні праці відомих дослідників-гуманітаріїв тощо. І на кожен факт, аргумент, явище — неспростовне посилення на першоджерело.

По-третє, результативний спосіб виводити на чисту воду затятого опонента, обеззброювати, заганяти в глухий кут його словами, переконливими цитатами із його ж видань.

Подібний підхід застосував свого часу Михайло Максимович у своїй знаменитій публічній полеміці із відвічним ворогом української мови, російським шо-

віністом М. Погодіним. Манера спілкування Максимовича до Погодіна у формі відкритих листів у справі захисту честі й гідності української мови як самостійної, європейської, а не наріччя російської, і сьогодні слугують еталоном ведення толерантної, але наступальної полеміки з неприхованим ворогом. Цілком очевидно, що молодий учений Огієнко був знайомий із публікаціями цієї полеміки. Бо в її основі — убивчі характеристики-цитати.

Для їх вибірки учений користується працями офіційно визнаних в імперії авторитетів науки. Таким був, скажімо, академік А. Пипін (Пыпинъ, 1902). Ось як, суголосно з нинішнім часом, постає зі слів цього авторитету стара офіційна москва: «Переїнята завданням творення держави й зосереджена на винятковості свого світогляду, москва водночас впадала в ту ж релігійну і національну нетерпимість, яка мала закрити її китайською стіною від усіляких іноземців та іновірців, породжувала крайню національну зверхність і, зрештою, закривала шлях до просвіти»... (с. 304).

А ось твердження того ж Пипіна про ставлення українців до зарозумілих москвитів: «У Києві віддавна ставилися до московських людей з деякою зневагою, як до невігласів, що і підтверджувалося тим фактом, що москва потребувала допомоги киян у тих же книжкових справах..., в яких москвичам насправді не вистачало часто простого знання граматики» (подаю за книгою Акад. Пекарського) (Пекарский, 1862, с. 396).

По-четверте, системність і доведеність причин, витоків та наслідків русифікації українців.

За висловом автора, ця русифікація «широкою річкою плывла на Україну і робила своє шкідливе діло, простий народ опинився в кріпаччині, а маєтну старшину купили нагородами та маєтками».

Детальний розгляд цього явища дав змогу авторові окреслити та схарактеризувати цілу систему заборон національних проявів народу, який кількісно становив не один десяток мільйонів. Випадок у світовій цивілізації насправді небувалий. Отож, москвити забороняли українцям: вести свою культуру рідною мовою; прилюдно говорити українською; проводити лекції, вистави, концерти, читати реферати на наукових зібраннях цією мовою; перекладати зарубіжну літературу українською; випускати, продавати, поширювати українські книги, ввозити їх з-за кордону; формувати бібліотеки; співати; додавати тексти до нот; ставити вистави; виголошувати проповіді, здійснювати панахиди рідною мовою.

Цензура шматувала українськомовні рукописи...

І цей мартиролог нищення українства все одно є не повний...

Про наслідки русифікації Іван Огієнко (1918) сконцентровано висловився так: «Вони зробили те, щоб багато вкраїнців одбилися од рідного поля, од рідного життя, забули свою мову, пришили хвостика въ до своєї фамілії і зробилися “тоже малороссами”... Русифікація через школу, через суд та церкву широкою річкою текла до життя українського, і каламутила тихе озеро наше. Русифікація зносила нашу культуру, руйнувала наші звичаї, марудила нашу пісню, робила перевертнів навіть з народу. Свідомість українська падала, історія забувалася, притаманні ознаки наші нищились...» (с. 233).

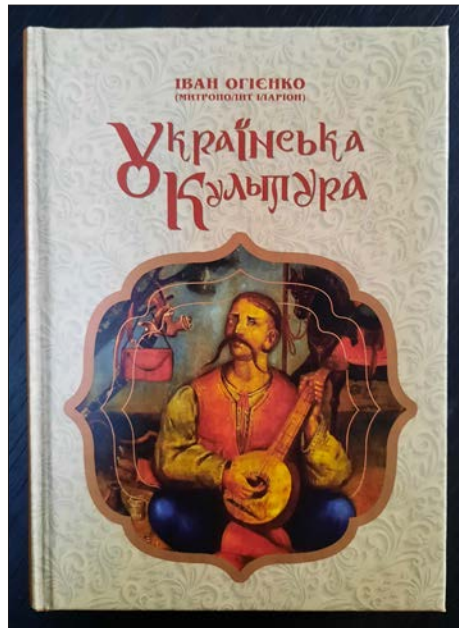

По-п'яте, висока читабельність текстів, яка забезпечується доречним поєднанням науково-популярного і публіцистичного викладу.

Можна наводити низку прикладів фактологічної, стильової і образної довершеності, зітканої з енциклопедичних знань, небайдужості автора, залюбленості його в предмет дослідження.

Як оптимістично стверджує наприкінці свого викладу автор, біжучої річки не спиниш — вона греблю порве.

«Порве» така розповідь і кожного, хто душою і серцем долучиться до цих воістину життєствердних сторінок нашої національної культури. Не пізнаної, не осмисленої, не поцінованої сучасниками. Це те, що тримає увагу читача, що запам'ятовується, що впливає на свідомість. І це те, чого часто бракує в теперішній українознавчій лектурі.

Рис. 3. Обкладинка видання, надрукованого на Батьківщині за сприяння автора (Огієнко, 2023) (Фото автора)

Висновки

Заборонене упродовж багатьох десятиліть радянською владою дослідження Івана Огієнка «Українська культура» має посісти перше місце з-поміж інших досліджень цієї проблематики — і за часом виходу у світ, і за мірою втілення задуму.

Аргументи для такого твердження є такі:

- найсильніша антиімперська, антиросійська і антирадянська лектура;

- найповніша на час написання за обсягом і шириною проблематики джерельна база;
  - найрезультативніший спосіб виводити на чисту воду затятого опонента, обеззброювати, заганяти в глухий кут його словами, переконливими цитатами із його ж видань;
  - найдоступніша для пересічного читача манера викладу тексту, яка ламає задушений, ще з радянських часів підхід до написання наукових текстів за принципом «чим не зрозуміліше, тим науковіше»;
  - висока читабельність текстів забезпечується доречним поєднанням науково-популярного і публіцистичного викладу;
  - системність і доведеність причин, витоків та наслідків русифікації українців.
- Написана понад століття тому, ця праця, як ніколи, актуальна нині. Вона гостро суголосна з реаліями новітньої російсько-української війни. І черговому бою за Українську державність. За право бути українцями. У своїй хаті. Зі своєю правдою і волею...

■ Список посилань

- Антонович, Д. (1988). *Українська культура*. Український технічно-господарський інститут Дзюба, І. (1993). «Українська культура» в контексті української культури. В *Українська культура: лекції за редакцією Дмитра Антоновича* (с. 5–13). Либідь.
- Кравців, Б., Крип'якевич, І., Радзикович, В. (1964). *Історія української культури. Т. 1: Мітологія, Побут, Письменство* (2-ге вид.). Видав Іван Тиктор; Клуб приятелів української книжки.
- Крип'якевич, І. (Ред.). (1993). *Історія української культури*. Обереги (Репринтне видання І. Тиктор, 1937).
- Крип'якевич, І. (Ред.). (1994). *Історія української культури*. Либідь.
- Маланюк, Є. (1954). *Нариси з історії нашої культури*. Український Народний Університет Організація Оборони Чотирьох Свобід України та Спілка Української Молоді Америки.
- Мірчук, І. (1994). *Українська культура*. Український Вільний Університет
- Огієнко, І. (1917). *Українська культура. Академічна промова на одкритті Українського Народного Університету в Києві*. Друкарня Української Центральної Ради.
- Огієнко, І. (1918). *Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу: курс читаний в Українському народному Університеті*. Друкарня і книгарня Є. Череповського.
- Огієнко, І. (1935). Моє життя: Автобіографічна хронологічна канва. *Наша Культура*, 7, 433–452.
- Огієнко, І. (митрополит Іларіон). (2005). *Рятування України*. Наша культура і наука.
- Пекарский, П. П. (1862). *Наука и литература въ Россіи при Петрѣ Великомъ*. Общественная польза.
- Петров, В., Чижевський, Д., & Глобенко, М. (1994). *Українська література*. Український Вільний Університет.
- Протест Совета университета Св. Владимира против насильственной украинизации Южной Росии, принятый в заседании Совета университета 26 июля 1917 г. (1917). *Университетские Известия*, 11–12, 1–7.

- Пыпинъ, А. (1902). *Исторія русской литературы. Т. 26. Древняя письменность. времена московскаго царства. Канунъ преобразований* (2-е изд.). Типография М. Стасюлевича.
- Семчишин, М. (1985). Тисяча років української культури: Історичний огляд культурного процесу. Наукове Товариство ім. Т. Шевченка.
- Тимошик, М. (2000). «*Лишуть навіки з чужиною...*» Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження. Наша культура і наука.
- Тимошик, М. (2023). Про культурні здобутки українців і заповіді їм кривди: сто літ актуальності. В Огієнко І. *Українська культура*. Академічна промова 5.10 207. Курс лекцій в Українському народному Університеті (с. 7–8). Бук-Друк.
- Ульяновська, С. В. (Упоряд.). (1993). *Українська культура: лекції за редакцією Дмитра Антоновича*. Либідь.

References

- Antonovych, D. (1988). *Ukrainska kultura* [Ukrainian culture]. Ukrainskyi tekhnichno-hospodarskyi instytut [in Ukrainian].
- Dziuba, I. (1993). "Ukrainska kultura" v konteksti ukrainskoi kultury ["Ukrainian culture" in the context of Ukrainian culture]. In *Ukrainska kultura: leksii za redaktsiieiu Dmytra Antonovycha* [Ukrainian culture: lectures edited by Dmytro Antonovych] (pp. 5–13). Lybid [in Ukrainian].
- Kravtsiv, B., Krypiakevych, I., Radzykevych, V. (1964). *Istoriia ukrainskoi kultury. T. 1: Mitolohiia, Pobut, Pysmenstvo* [History of Ukrainian Culture. T. 1: Mythology, Life, Literature] (2nd ed.). Vydav Ivan Tyktor; Kliub pryateliv ukrainskoi knyzhky [in Ukrainian].
- Krypiakevych, I. (Ed.). (1993). *Istoriia ukrainskoi kultury* [History of Ukrainian culture]. Oberehy (Reprint edition I. Tyktor, 1937) [in Ukrainian].
- Krypiakevych, I. (Ed.). (1994). *Istoriia ukrainskoi kultury* [History of Ukrainian culture]. Lybid [in Ukrainian].
- Malaniuk, Ye. (1954). *Narysy z istorii nashoi kultury* [Essays on the history of our culture]. Ukrainskyi Narodnyi Universytet Orhanizatsiia Oborony Chotyrokh Svobid Ukrainy ta Spilka Ukrainskoi Molodi Ameryky [in Ukrainian].
- Mirchuk, I. (1994). *Ukrainska kultura* [Ukrainian culture]. Ukrainskyi Vilnyi Universytet [in Ukrainian].
- Ohienko, I. (1917). *Ukrainska kultura. Akademichna promova na odkrytti Ukrainskoho Narodnoho Universytetu v Kyivi* [Ukrainian culture. Academic speech at the opening of the Ukrainian National University in Kyiv]. Drukarnia Ukrainskoi Tsentralnoi Rady [in Ukrainian].
- Ohienko, I. (1918). *Ukrainska kultura. Korotka istoriia kulturnoho zhyttia ukrainskoho naroda: kurs chytanyi v Ukrainskomu narodnomu Universyteti* [Ukrainian culture. A brief history of the cultural life of the Ukrainian people: a course taught at the Ukrainian National University]. Drukarnia i knyharnia Ye. Cherepovskoho [in Ukrainian].
- Ohienko, I. (1935). *Moie zhyttia: Avtobiohrafichna khronolohichna kanva* [My life: An autobiographical chronological outline]. *Nasha Kultura*, 7, 433–452 [in Ukrainian].
- Ohienko, I. (metropolitan Ilarion). (2005). *Riatuvannia Ukrainy* [Saving Ukraine]. *Nasha kultura i nauka* [in Ukrainian].

- Pekarskii, P. P. (1862). *Nauka i literatura v Rossii pri Petrѣ Velikom* [Science and literature in Russia under Peter the Great]. Obshchestvennaia polza [in Russian].
- Petrov, V., Chyzhevskiy, D., & Hlobenko, M. (1994). *Ukrainska literatura* [Ukrainian literature]. Ukrainskyi Vilnyi Universytet [in Ukrainian].
- Protest Soveta universiteta Sv. Vladimira protiv nasilstvennoi ukrainizatsii luzhnoi Rosii, priniaty v zasedanii Soveta universiteta 26 iulia 1917 g. [Protest of the Council of the University of St. Vladimir against the forced Ukrainianization of Southern Russia, adopted at a meeting of the University Council on July 26, 1917] (1917). *Universitetskie Izvestiia*, 11–12, 1–7 [in Russian].
- Pypin, A. (1902). *Istoriia russkoi literatury: T. 26. Drevniaia pismennost. vremena moskovskago tsarstva. Kanun preobrazovaniia* [The History of Russian Literature: Vol. 26. Ancient Writing. times of the Muscovite kingdom. The Eve of Transformation] (2nd ed.). Tipografiia M. Stasiulevicha [in Russian].
- Semchyshyn, M. (1985). *Tysiacha rokiv ukrainskoi kultury: Istorychnyi ohliad kulturnoho protsesu* [A thousand years of Ukrainian culture: Historical review of the cultural process]. Naukove Товариство ім. Т. Шевченка [in Ukrainian].
- Тymoshyk, M. (2000). "Lyshus naviky z chuzhynoiu... " *Mytropolyt Ilarion (Ivan Ohiienko) i ukrainske vidrodzhennia* ["I will remain forever with a foreign land..." Metropolitan Hilarion (Ivan Ogienko) and the Ukrainian Renaissance]. *Nasha kultura i nauka* [in Ukrainian].
- Тymoshyk, M. (2023). Pro kulturni zdobutky ukraintsev i zapodiiani yim kryvdy: sto lit aktualnosti [On the cultural achievements of Ukrainians and the wrongs done to them: a hundred years of relevance]. In Ohiienko I. *Ukrainska kultura. Akademichna promova 5.10 207. Kurs lektsii v Ukrainskomu narodnomu Universyteti* [Ukrainian culture. Academic speech 5.10 207. Course of lectures at the Ukrainian National University] (pp. 7–8). Buk-Druk [in Ukrainian].
- Ulianovska, S. V. (Comp.). (1993). *Ukrainska kultura: lektsii za redaktsiieiu Dmytra Antonovycha* [Ukrainian culture: lectures edited by Dmitry Antonovich]. Lybid [in Ukrainian].

PROBLEMS OF STUDYING UKRAINIAN CULTURE IN THE CONTEXT OF UKRAINIANS' ACHIEVEMENTS AND LOSSES: to the discovery of an unknown manuscript and the publication of the first complete edition of Ivan Ohienko's lecture course "Ukrainian Culture"

Mykola Tymoshyk

DSc in Philology, Professor,
Kyiv National University of Culture and Arts,
Kyiv, Ukraine
e-mail: tymoshyk.m@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7011-3022

The aim of the article is to clarify the circumstances of the emergence of the scientific and educational idea and the conditions of writing by Professor Ivan Ohienko of a subject that had not been taught in the universities of the Russian Empire before. This is about the author's intention to explore the history of the discovery in the United States of a rare text written in Ukraine, to substantiate the methodology peculiarities and content of Ukrainian culture study in the work of Professor I. Ohienko and to highlight a number of this work strengths. *The study results* provide a detailed analysis of Ivan Ohienko's work "Ukrainian Culture", highlighting its significance and influence. Several key points are emphasised: 1. The author has effectively fulfilled his cultural studies task by focusing on specific aspects of Ukrainian culture. 2. The work demonstrates a clear structure centred around six main components that form national culture. 3. A wide and diverse source base, including rare manuscripts and official documents. 4. The article emphasises the author's systematic approach to presenting and analysing the causes, origins and consequences of the Russification of Ukrainians. 5. The text is characterised by readability due to the combination of scientific and publicistic styles. These arguments underline the importance and influence of Ivan Ohienko's work on Ukrainian culture, making it a valuable source for researchers and readers. *The scientific novelty* of the study lies in the disclosure of previously unknown aspects and the significance of Professor Ivan Ohienko's work for the study of Ukrainian culture. *The conclusions* note that Ivan Ohienko's research is of great importance in the context of Ukrainian culture study. The arguments for this statement include the strongest anti-imperial, anti-Russian and anti-Soviet orientation of the work, an effective way of bringing opponents to light, an accessible style of presentation, systematic and proven causes, origins and consequences of the Russification of Ukrainians. This work remains relevant even today, as it reflects the realities of the latest Russian-Ukrainian war and the struggle of Ukrainians for their statehood, the right to be Ukrainians and to have their own truth and freedom.

Keywords: Ukrainian culture; methodology of discipline study; Ivan Ohienko; culture components; Russification of Ukraine; material culture; spiritual culture; social culture

This is an open access journal, and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0.